

Jeroen Vandommele, ***Als in een spiegel. Vrede, kennis en gemeenschap op het Antwerpse Landjuweel van 1561*** (Dissertatie Groningen 2011, Middeleeuwse studies en bronnen 132; Hilversum: Verloren, 2011, 406 pp., ISBN 978 90 8704 233 2).

Deze studie onderzoekt aspecten van het Antwerpse Landjuweel (de grootste rederijkerswedstrijd ooit gehouden): een Inleiding en Epiloog omkransen drie delen: *Vrede, Kennis, Gemeenschap*. De Inleiding introduceert het rederijkersonderzoek tot dusverre en beschrijft opbouw en inhoud van deze gebeurtenis, de laatste, zevende, in een reeks wedstrijden van Brabantse kamers. Vandommele toont dat de organisatoren (rederijkerskamers en stadsbestuur) uit de turbulente voorgaande jaren een *raison d'être* formuleerden die ze met overtuiging presenteerden: Pax, Charitas en Ratio zullen Ira, Invidia en Discordia verjagen: de wereld zal opnieuw een gouden eeuw beleven.

In *Vrede* wordt de benadering en uitwerking van het Landjuweel thema besproken met behulp van Van Haechts welkomstspel van De Violieren (1561), een lied voor de festiviteiten rond de Vrede van Cateau-Cambrésis (1559), de uitnodiging aan alle kamers en een beschrijving van de Intrede (3 augustus 1561). Een uiteenzetting van de politieke en sociaal-economische situatie en de betekenis van het verdrag van Cateau-Cambrésis, toont het klimaat waarin het Landjuweel en haar 'theoretische onderbouw' ontstonden. Beschrijving en interpretatie van formele en inhoudelijke aspecten van het Welkom van de *tableaux vivants* in de intredeprocessie en van de *poëtijckelijcke punten, tableaux vivants* met een gedicht, volgen.

Vandommele gebruikt ooggetuigeverslagen en data uit stads- en andere archieven en de editie van Silvius (1562), uitgever met een eigen agenda, werkend in een klimaat met strenge kerkelijke en wereldlijke censuur en een artistieke traditie met specifieke picturale en iconografische elementen. Vandommele is zich scherp bewust van de *lacunae* in dit beeld. Hij schetst traditie en vernieuwingen in het artistieke bedrijf en de filosofische onderbouw van literaire en visuele kunst (en kunsten) in zijn vergelijking van de *poëtijckelijcke punten* met de opkomende emblemata cultuur. Zijn betoog is gericht op het portretteren van rederijkers als ontvangers van vernieuwingen in kunst en kunsten, en als voorlopers, voorbeelden, van vernieuwende tendensen in 'de overgang van middeleeuwen naar renaissance'. De discussie van teksten en afbeeldingen van de *punten*

in Silvius' editie demonstreren dat de Antwerpse rederijders in 1561 stevig verankerd zijn in de vroege renaissance.

De presentatie van interessant en noodzakelijk materiaal maakt de structuur van het boek wat onevenwichtig in die zin dat er veel divers materiaal wordt aangeboden. Een strengere indeling in kleinere, aparte hoofdstukken had dit kunnen ondervangen.

Wat Vandommele benadrukt is het 'hoe' van deze ambitieuze onderneming, van de koortsachtige drang naar praal en pronk, de dwangmatige herhaling van de *brave new world* die door het Landjuweel gevierd, ja, mogelijk gemaakt werd. 'Wij, dwergen met geprivilegieerde blik, weten dat het nooit meer mooi zou worden, dat de kunst van de rederijders ten onder zou gaan in de conflicten tussen Spanje en de Nederlanden, tussen de katholieke machten van Kerk, Keizer- en Koningsrijk, de opdringende Protestantse machten van de Calvinistische kerk en de seculaire machten van de Republiek'. Na de Val van Antwerpen in 1584 zal de rederijderscultuur in het Zuiden een sterk verminderde aanwezigheid hebben, en het publieke rederijdersstoneel verdwijnt uiteindelijk. In het Noorden zullen de rederijders nuttig zijn in stedelijke presentatie, maar de verbondenheid met het kerkelijk jaar en het religieuze leven zal verdwijnen; de Renaissance, althans in het Noorden, waar de rederijderskamers aan bijdroegen, zal zich in de zeventiende eeuw glorieus ontwikkelen zonder hun pionierende contributies.

Deel 3, *Kennis*, is onderverdeeld in hoofdstukken, *Kennen, Ordenen, Leren*. Het toont, op fascinerende wijze, hoe belangrijk Antwerpse rederijders kennisverwerving en kennisoverdracht vonden. Er is recentelijk veel gepubliceerd over rederijders en kamers in de formatie van publieke opinie, bijvoorbeeld door J. Bloemendal en A. van Dixhoorn in *Literary Culture and Public Opinion in the Low Countries, 1400-1650* (2011). *Kennen* geeft verhelderende details over de inzet van het 'kennis offensief' in 1561. Rederijders verbinden 'zeggen en tonen' en het rijke visuele materiaal verduidelijkt de interpretatie van het verbale materiaal en het evenement.

Verdienstelijk is Vandommele's aandacht voor de embleemkunst en pamfletten rond 1561; Antwerpse drukkers produceerden veel materiaal, bijvoorbeeld Philips Galle's prent van Frans Floris' gravure *Tabula Cebetis* met uitleg van Maarten Peeters (173). Dit verduidelijkt functie en doel van ware kennis, namelijk het streven naar een deugdzaam leven en, impliciet, het verwerven van Gods genade. *Kennis* verheldert het doel van het Landjuweel, het propageren van kennisverwerving door en voor 'elckerlijc', wat mooi 'de democratisering van het kennisveld' heet. Ware kennis (*const*) stelt de mens in staat een deugdzaam leven te leiden in dienst van gemeenschap en God. Kennisverwerving (*consten*) komt individu en gemeenschap ten goede in praktische opzichten en functioneert *sub specie aeternitatis*: de ontwikkeling van de individuele persoonlijkheid en de persoonlijke relatie met God.

Teken van de nieuwe tijd: kennis geeft individuele genoegdoening door het ontwikkelen van talenten en bekwaamheden in beroepen (theoretisch en praktisch) en het voldoen aan persoonlijke interesse en nieuwsgierigheid (als liefhebber van *const* en *consten*; zoals Vandommele zegt: de amateur was geboren).

Het gezichtsveld wordt verwijd: van Landjuweel naar stedelijke en regionale gemeenschap, van doeleinden en functies van feest en wedstrijden naar die van de mens in relatie tot gemeenschap en God. Van de jaren van oorlog en sociale en economische ellende voor 1561 en de zegeningen van de vreedstijd vanaf 1559, een 'hoogconjunctuur' die economische, sociale, culturele en wetenschappelijke ondernemingen vernieuwt en, tijdelijk, de ergste gevolgen van de religieuze conflicten verzacht. Het Landjuweel thema lijkt een compromis, maar blijkt een verstandig compromis.

Die verwijding van het gezichtsveld van Landjuweel naar context komt sterk naar voren in *Ordenen: de inleiding over de artes liberales*, verduidelijkt hun oorsprong, ontwikkeling en plaats in het onderwijs, het stedelijke, speciaal Antwerpse, onderwijs en de waardering voor het gebruik van de *artes* in het Landjuweel. Vandommele bespreekt de verwerking van de *consten* in de spelen en de wisselwerking tussen en samenwerking van het visuele en het verbale. Prominent staat de pedagogische missie van de rederijkers, hun streven naar het aanbieden van kennis (en inzicht) in verteerbare vorm voor een algemeen, speciaal een jong, publiek. Hij toont de verwevenheid van klassieke en eigentijdse opvattingen over de dichtkunst, plaats en functie van retorica/rhetorische. Rederijkers legitimeren hiermee hun kunst en intellectuele tradities en versterken hun pedagogische en morele missie.

Door *const* en *consten* zal de mens de wereld en zichzelf beter begrijpen. Rederijkers, anders de klassieken, benadrukken de goddelijke oorsprong van de *const* en het verspreiden van Gods woord. De verhandelingen over astronomie, muziek en beeldende kunsten tonen dat rederijkers streefden naar een betere maatschappij met sterke intellectuele en artistieke ambities en een christelijke levenswijze. *Leren* stelt 'moderne' vragen: hoe maak je deugdzame burgers uit overlast veroorzakende jongeren? Hoe vroeg moet opvoeden beginnen? Wat is de rol van de ouders, van de gemeenschap? Nieuwe doeleinden zijn nodig: de rederijkers verwerpen *non vitae sed scholae*, het nieuwe motto is *non scholae sed vitae*. Pedagogische verhandelingen, vooral Vives met zijn theoretische en praktische richtlijnen, werden gelezen, vertaald, nagevolgd. Protestantse en katholieke opvoeders vonden onderwijs essentieel voor een goed functionerende christelijke samenleving. Vandommele presenteert bekend materiaal dat, verbonden met het Landjuweel, interessante, verhelderende inzichten schenkt.

Deel 4, *Gemeenschap*, signaleert ook blijvende problemen: wat is de ideale relatie tussen individu en gemeenschap en de sociale ethiek, en de optimale verhouding tussen een kapitalistische maatschappij en christelijke moraal en ethiek? Dat rederijkers 'het nut van 't algemeen' in hun vaandel voeren neemt niet weg dat het ideaal van 'voorspoed voor allen' ook verantwoordelijkheid meebrengt van maatschappij voor individu.

Door oorsprong, eigentijds belang en 'afterlife' van dit Landjuweel te onderzoeken levert Vandommele een verhelderende bijdrage aan rederijkersstudies.

